

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

bo‘zini ol, onasini ko‘rib, qizini ol» (Ткань выбирай по нитям, невесту выбирай по ее матери). Следовало относиться к сватам и новообретенным родственникам уважительно, доброжелательно, что так же видно по пословицам: «Досты періште қосады, құданы құдай қосады» («Друзей соединяет ангел, сватов – Всевышний»), «Күйеу жүз жылдық, құда мың жылдық» («Муж – на столетие, сваты – на тысячу лет»).

Таким образом, в паремии тюркских народов нашли отражение все стадии развития семьи: от ее создания, т.е. вступления в брак, до рождения детей и внуков, их воспитание, отношение детей к родителям, родителей к детям, мужа к жене, старшему поколению и т.д. Более того, в паремиологическом фонде отражены все линии общения между родственниками: супруги, родители — дети, дети — родители, члены одного поколения, представители более отдаленных степеней родства. В результате сравнения пословиц и поговорок было выявлено, что оба народа имеют похожую культуру и схожие концепты семьи в их культуре.

Список использованных источников

1. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие. М.: Флинта: Наука, 2006.-296 с.
2. Кондратьева О.Н. Динамика метафорических моделей в русской лингвокультуре. – Кемерово, 2014. – 404 с.
3. Пименова М.В. Введение в концептуальные исследования: Учебное пособие / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – Кемерово: КемГУ, 2009. – 160 с. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 5).
4. Даль В. И. Токовый словарь живого великорусского языка: В 4 т. М., 2000.

ӘОЖ 98.134

М.ҚАШҚАРИДЫҢ «ТҮРКІ ТІЛДЕРІ СӨЗДІГІНДЕГІ» САН КАТЕГОРИЯСЫ

Сағадинов Төлеген Теміржанұлы

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,

Халықаралық қатынастар факультетінің магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ж.Қ. Айдарбекова

Халық тарихындағы ірі саяси-әлеуметтік, мәдени-рухани өзгерістер тілге ең күшті әсер етуші факторлардың бірі саналады. Түркі тілдерінің тарихи даму үдерісінде Х–ХІІ ғасырлар кезеңі түркі жұртының рухани әлеміндегі елеулі бетбұрыстармен ұштасып жатады. Аталған кезең түркі даласына Ислам дінінің кең таралуына орай араб тілінің етек жайып, «бәйгеге түскен екі аттай» [1, 32 б.] түркі тілдеріне өзі ықпалын көрсетуімен ерекшеленеді. Х ғасырда толықтай күшіне енген бұл кезең ХІІ ғасыр соңындағы моңғол шапқыншылығынан кейінгі қыпшақтық кезеңіне барып тіреледі. Бұған дейінгі тарихи дәуірлердің ешбірінде түркі тілдері мұндай кең ауқымда жаттілдік экспансияға (лат. expansio) ұшыраған емес. Сондықтан бұл кезең тілінің тарихи даму үдерісін мақсат еткен тілтанымдық зерттеулерде жеке кезең ретінде бөлек қарастырылуы қажет. Осы кезеңге тиесілі, түркі халықтарының ортақ мұрасы саналатын көптеген жазба ескерткіштер сақталған. Атап айтсақ, Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу білік» («Құтты білік»), Махмұд Қашқаридың «Диуани лұғат-ит-түрік», Ахмет Йүгінекидің «Һибат-ул хақайық» («Ақиқат сыйы»), Ахмет Яссауидің «Диуани хикмет» («Даналық кітабы»), Сүлеймен Бақырғани «Бақырғани кітабы», т.б.

Аталған еңбектер – кейбірі Ислами құндылықтармен астасып жатуына қарамастан, түркі тілінің табиғатын, байлығын танытатын теңдессіз қазыналар. Тілдің тарихи қабаттарына арналған қандай да бір тілтанымдық зерттеулер нақты тілдік деректерге иек артады. Түптүркілік

(прототүрік) кезеңдердің өзіндеақ түркі тілінің негізгі табиғаты, ішкі заңдылығы қалыптасып үлгергенімен, ол кезеңдерді сипаттайтын жүйелі, нақты тілдік фактілер бізге жетпегені мәлім. Сондықтан түркі халықтарының тілдік табиғатын жүйелі түрде танытатын ескі жазба мұралар VIII ғасырға тән көне түркі тас ескерткіштерінен басталады. Ал одан кейін осы мақсатты жүзеге асыруға толықтай жеткілікті тілдік деректермен қамтылған жазба жәдігерлер осы X–XII ғасырларға тиесілі. Бұл кезең жәдігерлерінің ішіндегі ең бастыларын жоғарыда атап өттік. Аталған мұралар бұған дейін де түрлі ғылым салаларында, әр ғылымның түрліше бағыттарында зерттелді. Әсіресе тілтанымдық зерттеулер біршама тыңғылықты жасалды деуге болады. Бұған ғылыми ортаға кеңінен танымал Р.Сыздық, Ә.Қайдар, Б.Сағындық сынды отандық ғалымдар мен В.В.Радлов, К.Броккельман, Б.Аталай, т.б. шетелдік ғалымдардың үлесі зор. Әр жаңа дәуір туған сайын тілтанымдық зерттеулердің мақсаты да өзгеріп, соған сай зерттеудің бағыты да, тәсілі де жаңарып отыратыны белгілі. Бұл жаңа бағыттар көбіне тілдің синхронды қабатына арналған да, диахронды қабаты назардан тыс қалуда. Тілдің бір күнде тумаған, тамыры тым тереңде жатқан жүйелі құрылым екенін ескерсек, бұл жазба мұраларды жаңа бағытта зерттеудің де қажеттілігі туындайды. Осы тұрғыдан келгенде, аталған жазба ескерткіштердегі тілдік деректер категориялық ұғымдар аясында, функционалды аспектіде де қарастырылуы қажет. Біздің зерттеу нысанамыз мөлшер категориясының тарихи даму үдерісі болғандықтан, X–XII ғасырларға тиесілі тілдік деректер «мөлшер» ұғымы аясында қарастырылады. Сондай-ақ жұмыстың көлемі мен сапасын, тілдік деректердің түркілік сипатының басымдылығын ескере отырып, М.Қашқаридың «Диуани лұғат-ит-түрік» кітабымен шектедік. М.Қашқаридың «Диуани лұғат-ит-түрік» еңбегі – X–XII ғасырлардағы түркі тілінің табиғатын танытатын теңдесі жоқ мұра. Сегіз томнан тұратын бұл еңбекте сол дәуірдегі түркі тілінің бірнеше ірі бұтақтары бойынша ең жиі қолданылатын сөздер мен грамматикалық формалар жүйелі түрде топтастырылған. Бұл туралы ғалымның өзі де: «Әйтсе де мен сөздерді анық табуды және кісілердің қызығып пайдалануын есте ұстағандықтан, ықшамдастырдым да, қолданылып жүрген сөздерді алдым, қолданудан шыққандарын тастадым», – деп жазады. Араб тілінің түркі даласында күш алуына қарамастан, таза түркілік тіл элементтері қатаң сақталуы сөздіктің құндылығын одан сайын арттырады. Аталмыш еңбек тілдік бірліктердің мағынасын ғана түсіндіретін, бір ғана тілдік мақсат көзделген жұтаң дүние емес. Тілдің даму тарихын, ішкі табиғатын, сөздің мәдени-тарихи семантикасын, этимологиясын, түркі тілі бұтақтары мен этнос құрамын, т.б. көптеген мәселелер турасында терең мағлұмат беретін энциклопедиялық туынды. Өткен дәуірдің тарихи кеңістігінде өмір сүрген халықтардың (түркі халықтары) тілі жан-жақты, жүйелі сипатталған мұндай еңбек әлемде кемде-кем. Сөздіктің бұл атап өткен ерекшеліктері түркі тілінің шынайы табиғатын танытуға мүмкіндік береді. М.Қашқари сөздігінде сөздер мен грамматикалық формалар категориялық деңгейде топтастырылып, мағыналық түсініктеме беріледі. Тілдік ережелер мен заңдылықтар да назардан тыс қалмайды. Солардың едәуір бөлігін «мөлшер-өлшем» ұғымын білдіретін тілдік бірліктер құрайды. Біздің анықтауымыз бойынша, сөздікте «мөлшер» ұғымын білдіретін 260-қа тарта сөздер мен грамматикалық формалар кездеседі. Бұл сөздікке енген 9000 мыңға тарта түркі сөзінің 3% иелейді. Сөздіктегі мөлшер мәнді тілдік бірліктерді жасалу тәсілдері мен лексика-семантикалық ерекшеліктеріне қарай бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады. Мөлшер семантикасының берілуі тілдің фонетикалық, лексикалық, грамматикалық деңгейлері арқылы жүзеге асады.

М.Қашқаридың «Диуани лұғат-ит-түрік» еңбегі контекстік материал емес, сөздік болғандықтан, ондағы тілдік деректер көбіне лексикалық бірліктер. Сондықтан сөздікте мөлшер семантикасының берілуінде лексикалық деңгей негізгі тәсіл саналады. Басқа деңгеймен салыстырғанда мөлшер семантикасын білдіретін лексикалық бірліктер әлдеқайда көп. Мөлшерлік лексемалардың өзін әлденеше микромөлшерлік ұғымдарға топтастыруға болады. Біз көне түркі ескерткіштерінде мөлшер семантикасын білдіретін лексикалық бірліктер айтарлықтай көп болмағандықтан, тіл деңгейлері шегінде жинақтай қарастырғанбыз, «мөлшер» ұғымының микроөрістері түрлі тәсілдер аясында атап өтілген. Ал бұл

ретте арнайы тоқталамыз. Сөздікте мөлшер семантикасын білдіретін лексикалық бірліктерді қашықтық, уақыт, салмақ, көлем, аудан, сыйымдылық, құн мөлшері сынды микроұғымдарға топтастыруға болады. Аталған ұғымдардың ішінде лексемалардың саны жағынан ең көбі – «қашықтық» ұғымы.

«Қашықтық» – жазықтықтағы және кеңістіктегі екі нүктенің арақашықтық шамасын білдіретін «мөлшер» ұғымының үлкен бір саласы және математика, геометрия, география, физика сынды бірнеше жаратылыстану ғылымдарының басты ұғымдарының бірі әрі зерттеу нысаны. «Қашықтық» ұғымы биоденелердің ұзындығы мен физикалық құбылыстардың арақашықтығын, географиялық, кеңістік нысандардың қашықтық шамасын білдіреді. «Қашықтық» ұғымы ұдайы түзу бағытта бола бермейді, кейде «ұзындық» ұғымы ретінде сипатталғанда қисық (қисық кесінді), айналма бағытта да (дөңгелек, үшбұрыш, төртбұрыш, көпбұрышты – периметр) болады. Сондықтан аталған ұғым өз ішінен тағы да ұзын / қысқа, биік / аласа, алыс / жақын, қалың / жұқа, терең / тайыз (таяз), жуан / жіңішке, кең / тар сынды көлденең, тік және бағыттағы тіресімдік (оппозициялық) шамаларға жіктеледі. Мұндай шамалар тілдік кеңістікте түрлі тәсілдер арқылы сипатталады. «Диуани лұғат-ит-түрікте» де «қашықтық» ұғымының аталған семантикалық топтарын білдіретін тілдік бірліктер кездеседі. Сөздікте тік бағыттағы қашықтық саналатын «биіктік» ұғымы бірнеше лексикалық формалар арқылы беріледі. Бұларды ғалым сөздіктің әр тұсында көрсетеді де, мағынасын былайша түсіндіреді: – Иоқ // биік, жоғары: «иоқ иер // биік жер», дөң (МҚ, Т3-12); – Иүксек // (биік): «иүксек тағ // биік тау». Биік хәм ұзын нәрсенің бәрін «иүксек» дейді. Бұл құс қауырсыны, құс қанаты мағынасындағы «иүк» сөзінен туындатылған. Өйткені ұшу, биіктік – құстың жаратылысына тән қасиет. Сондықтан биік нәрсенің бәрін соған орайластырып атаған (МҚ, Т3-65).

Сөздікте берілгендей, иоқ сөзі белгілі нысанның немесе жер бедерінің қалыпты деңгейден жоғары кеңістікте орналасуын білдіреді. Қашықтық мөлшері жалпылама сындық мағынада берілген. Тік бағытта белгілі деңгей орталық меже ретінде алынады да, айналадағы заттардың орналасуы сол межемен салыстырылады. Соның нәтижесінде тік бағытта жоғары немесе төмен екені салыстырмалы түрде анықталады. Орталық меже мен орналасу биіктігі арасындағы қашықтық шама қашықтық мөлшердің болжалды шамасы саналады. Мұнда иоқ сапалық сын есімі жоғары (қазақша), уикағи (түрікше), иүқры (ұйғырша) сөздерінің түбірі сияқты. Ал иүксек сөзі – асқар, заңғар мағыналарын білдіретін туынды сын есім сөзі. Ол метафоралық тәсілмен жасалған. Құс қанатының көкте, жоғары кеңістікте самғау қызметі биіктік семантикасы ретінде заттық мағынадан бөлініп, дербес семантика ретінде қалыптасқан. Бұл екі сөз де «биіктік» ұғымын географиялық кеңістікте визуалды түрде сипаттайды. Сөздікте «биіктік» ұғымын білдіретін, өзара жақын дыбысталатын тағы мынадай сөздер кездеседі: – Eziz, едзиз // биік, әр нәрсенің биігі (МҚ, Т1-152); – Əziz, әдзиз // əзиз: əдиз иер // биік жер. Басқа əзиз нәрселерді солай дейді: əдиз тағ // биік, яки асуы ауыр тау (МҚ, Т1-84). Едзиз, әдзиз сөздері сөздікте аздаған дыбыстық өзгешеліктермен екі бөлек берілгенімен, негізінде бір сөз. «Биіктік» ұғымына жалпылама қолданылады. М.Қашқари көне түркі тілінің әр диалектілерінде дыбыстық сәйкестіктермен қалыптасқан сөзформаларды қаз-қалпында берген болса керек. Бірақ едзиз (eziz) де, әдзиз (əziz) де ДТС-те кездеспейді, тек «биіктік» мағынасын білдіретін едиз (ediz) сөзі кездеседі. ДТС-те «ediz» сөзінің: «1. высокий; 2. возвышенный; 3. высоко; 4. высота, высокое место» сынды төрт түрлі мағынасы беріліп, мысалдармен түсіндіріледі [2, 163].

М.Қашқари сөздігінде «қашықтық» ұғымы адам дене мүшелерінің түрлі қалпын сипаттау арқылы да беріледі. Олар – тіптен, өлшем бірлік емес те, тек мөлшерлік мағына беретін лексикалық бірліктер. Бұл топтағы сөздер зат пен құбылыстың мөлшерін дене мүшелердің көмегімен өлшемейді. Басқаша айтқанда, сол дене мүшенің түрлі сындық белгілерін, мөлшерлік сапасын (ұзынқысқалығын, кең-тарлығын, жуан-жіңішкелігін т.б.) білдіреді. Бұлар көбіне екі компонентті анықтауыштық қатынастағы тіркес болып келеді. Жинақтап келгенде, бұл мөлшерлік соматизмдердің ішкі семантикалық қасиеті мынадай: айқындауыштық, дербестік, метафоралық,

ауыспалылық, т.б. Олар мыналар: Сұқарлаш // (ұзын құлақ): сұқарлаш бөрк // ұзын құлақ бөрік (МҚ, Т1-551). Сұқарлаш – дене мүшесінің ұзындық қалпын білдіретін мөлшерлік лексема. Жеке тұрғанда не нәрсенің болса да құлақ бөлімінің ұзындығын білдірсе, тіркес құрамында айқындауыш ретінде келіп, нақты затқа қатысты айтылады. Бедүк // биік; үлкен; зор. Бір нәрсенің биігі: Бедүк теңіз // үлкен түйе (МҚ, Т1-443). Бедүк – биіктік ұғымын білдіретін мөлшерлік лексема. Жеке тұрып та, тіркес құрамында да бірнеше мөлшерлік ұғымдарды қатар білдіреді. Әсіресе тіркес құрамында нақты қандай мөлшерлік ұғымды білдіретіні айқын көрінеді. ДТС-те аталмыш сөздің «большой» және «очень» деген екі түрлі мағыналары мысал арқылы түсіндірілген [3, 91]. Бедүк сөзінің тағы бір мағынасы сөздіктегі мына бір мысалдан көрінеді: Бағыр // бауыр. Ешкімге бойын иемейтін кісіні «бедүк бағырлық // үлкен бауырлық» дейді. Онысы «бауыры бүтін» дегені. Садақтың орта тұсын да «иа бағыры // садақтың бауыры (МҚ, Т1-105). Бұдан бедүк сөзінің бауыр сөзіне қатысты туындайтын үлкен деген мағынасы анықталады. Сын // бой; тұрық (сын-сымбат – А.Е.): бодзлығ сынлығ кіші // ұзын бойлы кісі; бой-тұрқы ұзын кісі (Бойшаң сындарлы кісі – А.Е.). Көрді де «сын» дейді. Өйткені, көрдің ұзындығы адамның бойымен бірдей шығатын (МҚ, Т3-195). Сын – адам тұлғасының ұзындық қалпын білдіретін мөлшерлік лексема. Бойдың ұзындығын не боймен өлшенетін кез келген шаманың ұзындығын білдіреді. Қазақ тіліндегі «сын түзелмей, мін түзелмейді» деген мақал бар. Осы мақалдағы сын сөзі бой мағынасын білдіріп, «бой түзелмей, мін түзелмейді» деген ұғымды білдірмей ме деген ойға жетелейді. Бөң // бәкене; тайпақ; бөң кіші // бәкене кісі; тайпақ кісі. Бұл сөздің негізі «шебең // шебең» болып, кейін қысқарған. Темірден жасалған астаяқ мағынасындағы сөз (МҚ, Т3-477). Бөң – адамның бой тұрқының қысқалығын білдіретін мөлшерлік лексема. Сөздің бастапқы негізі зат (құрал) болса да, заттың бойындағы сол қасиет (қысқалық) метафораланып, адам бойына балама ретінде қалыптасқан, қашықтық семантикасына ауысқан. Тағұзмақ // (тайпақ): тағұзмақ ер // бәкене адам; тайпақ адам. «Ғ» әрпінің орнына «қ» әрпі айтылады. Басқаларға да осылай қолданылады (МҚ, Т1-563). Тағұзмақ – адам бойының аласалығын білдіретін мөлшерлік лексема. Сөздің тұлғасына қарағанда, туынды сөз екені көрінеді. Тапы // орта. Бодзы тапы ер // орта бойлы адам (МҚ, Т1-296). Тапы – адам бойының аласалығын білдіретін, қазақ тілінде қазірге дейін қолданыста бар мөлшерлік лексема. Біздіңше, тапы сөзі мен тапал сөзі түбірлес. Орта ғасырда тапы сөзі адам бойының орташа деңгейін білдірсе, біздің заманымызға семантикалық даму нәтижесінде бойдың аласалығын білдіретін сөз ретінде жеткен. Бірақ қай дәуірде де бойдың ұзын/қысқалығына қатысты қолданылатын сөз ретіндегі қызметін сақтаған.

Шөкүт // бәкене, қысқа бойлы. Шөкүт кіші // бәкене кісі. Басқаларға да осы мағынада қолданылады (МҚ, Т1-413). Шөкүт – адам бойының қысқалығын білдіретін мөлшерлік лексема. Біздің ойымызша, шөкүт пен қазіргі қазақ тіліндегі шөк, шөкім сөздері төркіндес. Қазақ тілінің халықтық қолданысында шөкімдей шал деген тіркестер бар. Бұл шөжім, кәрілік жетіп семіп қалған кішкене, қаңбақтай шал деген мағыналарды білдіреді. Сондықтан шөкүт, шөкім сөздері грамматикалық тұлғасы жағынан да, мағынасы жағынан да бір-бірінен алыс кетпейтін сияқты. Тік бағыттағы «қашықтық» ұғымы белгілі орталық межеден төмен бағытта да сипатталады. Бұған қатысты сөздікте мынадай сөз кездеседі: Сайрам // сайрам: сайрам сув // тобықтан аспайтын таяз су (МҚ, Т3-240). Сайрам сөзінде заттық мағынасымен бірге, сындық мөлшер (тайыздық) семантикасы да бар. Мұндағы қашықтық семантика су бетінен су түбіне дейінгі қашықтықты сипаттайды және сол табан мен тобықтың арақашықтығына тең [4, 123]. «Қашықтық» ұғымын сипаттаушы өлшеуіш құрал ретінде адам дене мүшесі (аяқ) балама болған және мұндағы қашықтық мөлшері визуалды түрде емес, нақты деректі зат арқылы өлшенеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Рысалды Қ.Т. Сын дәрежесі категориясы: функционалды-коммуникативтік табиғаты: филол. ғыл. канд. дисс. автореф. – Алматы: Триада, 2007. – 52 с.

2. Жаңабекова А.А. «Уақыт» ұғымының тілдік парадигмасы: филол. ғыл. докт. дисс. – Алматы, 2010. – 348 б.
3. Жолшаева М. Қазіргі қазақ тіліндегі аспектуалды семантика: форма және мазмұн: филол. ғыл. докт. дисс. – Алматы, 2009. – 305 б.
4. Айдаров Ғ. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі. – Алматы: Мектеп, 1986. – 180 б.

ӘОЖ 12.123

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАТАР ДИАСПОРАСЫ: ТАРИХИ-ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Талгатбекова Дана Дулатовна

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,

Халықаралық қатынастар факультетінің магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Б.С. Жиёмбай

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында тарихи, әлеуметтік, экономикалық себептерге байланысты 30-ға жуық түркі халықтары тұрады, олардың ішінде татарлар, башқұрттар, құмықтар, қарашайлар, қырғыздар, түріктер, әзербайжандар, гагауздар және т.б. халықтардан құралған қыпшақ және оғыз диаспораларын атап өткен жөн. Ғылыми зерттеулерге сәйкес, Қазақстанның ең ірі диаспораларының бірін *татарлар* құрайды. Татарлар орта ғасырдан бері қазақ жерінде өмір сүріп келеді, бірақ XVIII ғасырдың бірінші жартысынан бастап қоныстану процесі белсенді түрде жүре бастады. Татар халқы қазақтардың экономикалық және ағартушылық-мәдени өміріне араласып кетті, қазіргі кезде де Қазақстандағы түркі тілдес қоғамды шоғырландыруда маңызды рөл атқаруда.

Түркі тілдерінің грамматикалық құрылымы, лексикалық құрамы, коммуникативтік жүйесі бір-біріне қаншалықты жақын болғанымен, әрқайсысының дыбыстық жүйесінде тарихи түрлі жағдайларға байланысты қалыптасқан өзіндік айырмашылықтары бар. Татарлар – түркі тілдес халықтар тобына жататын тереңнен таралған тарихы мен мәдениеті, өнері бар, мыңжылдық дәстүрге ие ежелгі ұлт.

Татар – түркітану ғылымында түрік сөзінен кейінгі ең жиі айтылып келген атау. Еуропада туыс халықтарды ертеректе түрік деп атау дәстүрі болса, орыс деректемелерінде түрік-татар сөздері қатар қолданылған. Жалпы татар этнонимі көптеген түркі тілдес туыс халықтардың ортақ атауы ретінде ұзақ жылдар қолданылған. XVI-XVIII ғасырлардағы ескі орыс жазбаларында Еділ жағалауы мен Орал өңіріндегі түркі халықтарымен қоса, Ресей империясының шет аймағындағы әзербайжандар да, Солтүстік Кавказ бен Орта Азияның, Сібірдің біраз түркі тілдес тайпалары жалпылама татар аталған. Каспий мен Қара теңіз аралығындағы кең далада көшіп-қонған ноғайлар да Кеңес дәуіріне дейін татар аталып жүрді.

Қазақстан аумағындағы татарлардың тарихы бір ғасыр шегіне сыймайды. Тарихи деректерге сәйкес, қазақ жеріне қоныс аударған татарлардың алғашқы легі XVI ғасырда, Иван Грозный Қазан хандығын талқандаған кезде қоныс аудара бастады, көптеген татар отбасылары қырғыннан қорғану үшін шығысқа қарай ағылып, Қазақстан мен Сібір аумағына қоныстанды. Татар саудагерлері Петропавл, Семей, Қостанай, Орал, Орынбор сияқты жаңа бекініс қалаларында саудамен айналысты. Бұл қалаларда медреселер, мектептер ашылып, қазақ шенеуніктерінің балаларына жеке оқыту жүргізілді, сөйтіп ағарту және мәдениет орталықтарына айналды. Ш. Уәлиханов атап өткендей, «мұсылман білімінің негізгі қозғалтқыштары біздің татар көпестеріміз деп танылуы керек... әр ауылда дерлік көшпелі мектеп бар, ондағы мұғалімдер көп жағдайда татар молдалары немесе семинаристер» [1].